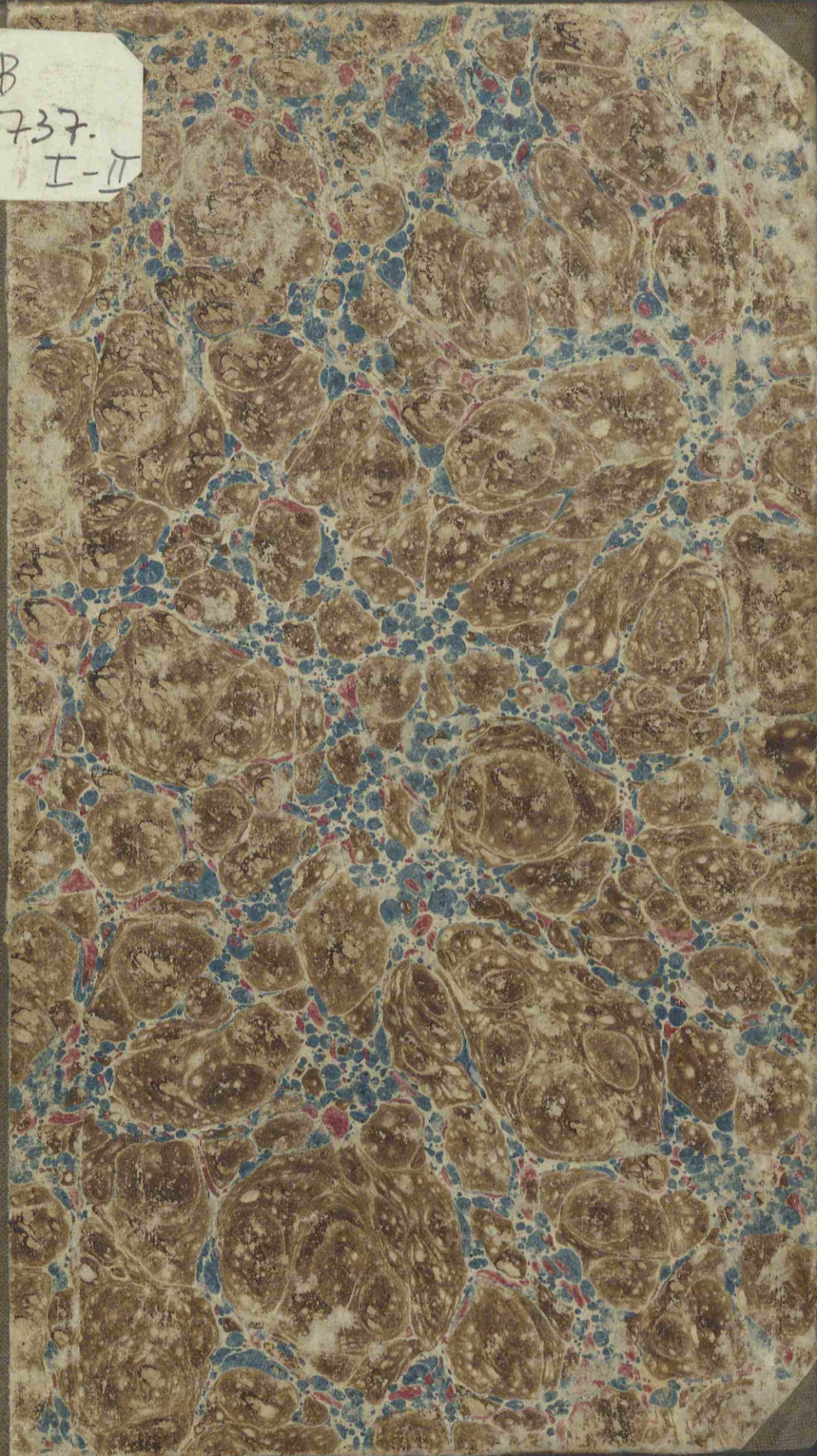

B

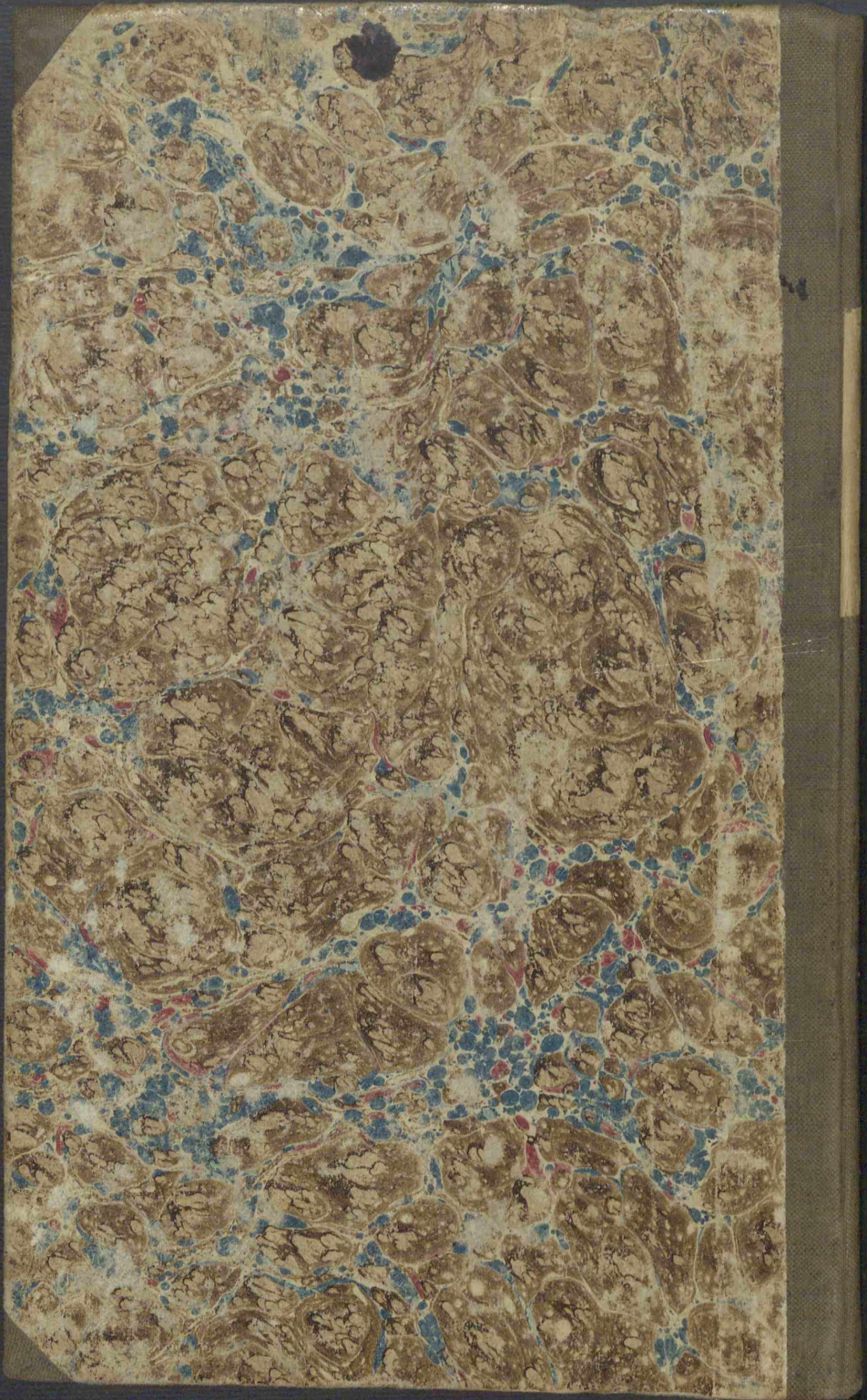
737.

I-II

3.11.13

10.10.13

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 737 / I. II.

1192 939

קונטרס

דברים עתיקים

כולל

שני ענפים יקרים לחכמים קדמונים ז"ל,

והם

א' פתרון תשעים מלות בודדות לר' סעדיה גאון ז"ל.

ב' אגרת המוסר הכללי לאריסטוטלוס.

Debarim Attikim.

לויפציג

שנת ה'תרי"ד לפ"ק

Leipzig, 1844. Guss und Druck von Fr. Nies.

תשעים מלות בודרות לר' סעדי' גאון ז"ל

מקור באורן במשנה וגמרא.

פתרון שרשי מספר האלה מרס"ג הנמצא באולר ספרי הנאדליאכא בעיר אוקספורד בכ"י (Cod. Huntington No. 573) ילא ראשונה לאור עולם — עם מ"מ הפסוקים ומאמרי התלמוד הספרות בכ"י, ונוסף עליהם הערות ובאור ראשי המדקדקים והמבארים הראשונים — ע"י הקדם המפורסם מו' יהודה ליב דוקעס איש פרעסבורג במכתב העתי: (Zeitschrift für die Kunde des Mor-genlandes 5. Band 6. Heft.) על ראשה הפסור אסבעין לפט"ה אלפרד"ה — ומנו מספר המלות הנפתרות בזה למספר שבעים; כי בעלותו ראשונה על מוצק הדפוס וכמלאו בו פתרון תשעים מלות, כראה לעין כי ע"ס כפל בכתיבה הערבית בראשו ותחת מלת אלסבעין ז"ל אלחסעין. — ולטובת קממי עמי דורשי תורה ומכמה מלאתי ככון להוליאור ומכתב העתי הכ"ל ולהדפיסו גנית, וע"פ ידידי הקדם המשכיל מו' אהרן יעלינגעק (אשר היעירני על מלאכת רס"ג זאת) כעתקו ללה"ק כל המלות הערביות המספורות בו, וגם תוספות הערות ובאור הכ"ל כעתקו ללה"ק ע"י המלה"ר שנית.

- 1 צרכך (דברי הימים ב' ט"ז) מל' משנה צריך (מורגל הרבה בדרו"ל).
- 2 אונם (אסתר א' ט') האונם והמפחה (כתובות ל"ט ע"א).
- 3 מפנק (משלי כ"ט כ"א) כמאמר ההמון (המדבר ערבית) מפונק¹.) ומורגלת בדרו"ל מפנק טפי (ב"ק כ"ד ע"א) לאחויי מפנקי (קגנה ד' ע"א) חו"י הרבה.
- 4 מזלות (מ"ב כ"ג ה') כמו שארו"ל שנים עשר מזלות (ברכות ל"ב ע"ב).

1) ואשר לא נאלץ הקדם דוקעס המלה הזאת בספרי שרשי ל' ערבי, הוא מפני שכוונת רס"ג במלת "אלקום" על הוונן היהודים הנודברים ערבית והיא המלה העברית בתמונה ארומית, וע"כ שפסג ולא נאלץ.

- והרד"ק נזכר (שרש נול) אומר ח"ל מפני שהן נוולין
במרוצתן נקראו כן מזלות.
- 5** **כצנה שלג** (משלי כ"ה י"ג) ברודה בחמה ובצנה ( ) .
- 6** **ובני התערובות** (ת"צ י"ד י"ד) שנתערבו בנוי (ינמות ל"א ע"ב).
והמתרגם תרגם בני רברביא, ואקריו כמשכו גם רש"י הרד"ק
ואקריס.
- 7** **נזק** (אסתר ז' ד') כמו שארז"ל אבות נזיקין (ב"ק ב' ע"א) נזק וחצי
נזק (שם ט"ז ע"ב).
- 8** **עבר** (איוב כ"א י') אשה מעוברת (משנה וגמרא).
וכן בתרגום תוריה מבטין וכן כל המפרשים.
- 9** **וכרוזא** (דניאל ג' ד') חייב להכריז (ב"מ כ"א ע"א).
- 10** **בלבא אש** (שמות ג' ב') ובא אחר וליבה (ב"ק כ"ט ע"ב).
וכן מתרגם בפולגלוטא וכן פתר דוכס. והראב"ע בפ' שפת יתר
השיג עליו ופתרה על' לב (in der Mitte), וכן פירש"י והרד"ק
(שרש ר"ב), ומציא גם דעת הרס"ג מנבלי הזכיר שמו. ודעת
התרגום כרס"ג.
- 11** **משרת** (נמדבר ו' ג') אין שורין (שנת י"ז ע"ב) לא במי המשרה
(ברכות ס"ה ע"ב).
ועי' שפת יתר 56. ורש"י פי' כרס"ג וכן הראב"ע והרד"ק.
- 12** **וחיבתם** (דניאל א' י') זה חייב (שנת ב' ע"א).
ח"ז מורגלת הרבה בתלמוד.
- 13** **כי לא פטר** (דה"ב כ"ג ק') פטור (מורגלת מאד נדרח"ל).
- 14** **עמדתו** (מיכה א' י"א) עומדן ואומדן (פאה פ"ה א').
הרד"ק (שרש עמד) מציא הפתרון הזה בשם ר"י בן גנאח.
ועי' גם בפירושו על הפ' הזה.
- 15** **בריר חלמות** (איוב ו' ו') חלמון מבוהץ (ע"ז מ' ע"א).
הרד"ק מציא הפתרון הזה ולא בשם רס"ג. וגם דוכס נזכר
פטר כרס"ג, ח"ל: חלמות, ופתרתא אם יש טעם בריר
חלמות אם יש טעם ודעת בריר איש משחגע ורכוי דברי
הפלא וכדברך זה הכלים הוא באמרך כי יש טעם כמו
וטעם [זקנים] יקח (איוב י"ב כ') טוב טעם ודעת למדני
(תהלים קי"ט ס"ו), וחרחיק אותו מדומיו והיה טעמו כטעם
לשר השמן (נמדבר י"א ק') ואל^ל יטעמו מאומה (יונה ג' ז'),
והרמה חלמות אלי יחלמו כבר (איוב ל"ט ד') פתרון רבי

ואין לחלמוח דומה במקרא, והוא ריר הביצה אשר לא יאכל מבלי מלח מלי משנה. והוא צדק אומן אמנה.

16 וימרחו (ישעיה ל"ט כ"ח) עד שימריח (פאה פ"א משנה ו').

והראב"ע בפירושו רומז אל לשון הערבי ולא יביאנה, והיא (מרכ falben). וכן פתר דונש ח"ל: וימרחו ופתרה וימרחו על השחין החורל הוא, ואין ענינו כ"א ענין משנה כמשמעו בלשון ערב בחלוף הי"ח בכ"ף כמו אח ופח ואח (?) וגם בלי המשנה דבר במלה הזאת בלי משחה, והתבונן ודעת ומוסר קחה.

17 לעקר (ויקרא כ"ה מ"ז) שהוא עיקר ועמו טפילה (זרכות ל"ה ע"ב).

ובפולגלוטא מתורגמת ג"כ מלי עיקר ושורש, והראב"ע כותב ג"כ לדעה זו מבלי הזכיר שם רס"ג. והרד"ק בשרשיו הואיל הלך אחרי דעת הרז"ל, ואזקלם לא תרגמה כלל.

18 וכפיים (חזקוניו ז' י"ח) גזית כפיסים לבינים בונין (ב"ב ז' ע"א).

וכן פירש"י והרד"ק, ועיין ערוך (ערך כפס).

19 במסבו (ש"ה א' י"ג) לא יאכל עד שישב (פסקים ל"ט ע"ב).

והרד"ק בשרשיו מביא הפתרון הזה בשם ר"י בן גאנז.

20 נסמן (ישעיה כ"ח כ"ה) אמר אח האבירה ולא אמר (אח) סימניה

(ב"מ כ"ח ע"ב).

21 מלך הסרים אשר בפרודים (מ"ג כ"ג י"א) וכל פרוואדה

נהרדעא² (כתובות כ"ד ע"א).

רש"י מודה ואומר "לא ידעתי מה הם". והרד"ק מביא כרס"ג

מבלי הזכיר שמו.

22 המצרים (איכה א' ג') מצר ראשון ומצר שני ( ) .

וכן פירש"י, והראב"ע מביא גם את זה ולא בשם רס"ג, והוא מביא

מלי מן המצר (תהלים קי"ח ה') ופה בלי רבים. ואחריו כמשך הרד"ק

בשרשיו ומביא גם דעת רס"ג ולא בשמו.

23 נחהך (דניאל ט' כ"ד) חתיכה של בשר (קולין ק"ח ע"א) המפלת

חתיכה (כדה כ"א ע"א).

ובפ"י דכ"א המיוסס לרס"ג לא נפתרה מלה זו כלל.

24 נכתם עונך (ירמ' ב' כ"ב) הרואה כתם על בשרה (כדה כ"ז ע"ב).

25 יכרסמנה (תהלים פ' י"ד) יקרצ'הא בלי ערבי, כמו בדרז"ל קרסמנהו

נמלים (פאה פ"ב משנה ז').

וכן פתר דונש ח"ל: יכרסמנה, והבאת בחלק אחד

(2) בנח' שלפנינו הגי': הדרדעא וכל פרוואדה, וכראה כי ט"ם הוא וז"ל פרוואדה נד'.

יכרסמנה חזיר מועה עם מלא כרשו מעדני (ירמי' כ"א ל"ד) והם כ' חלקים; כרס הוא שלישי לא נמצא מפועל במקרא, ויכרסמנה הוא פועל רביעי אין לו דמיה כ"א במשנה ירק שקרסמוהו נמלים, וקרסמוהו בכ"ף ובקו"ף שתי לשונות מטכסין ומטקסין, ופתרון יכרסמנה יקצנה ויקוססנה. התבונן בחכמה תמצאנה, אם בכסף תבקשנה וכמטמונים תחפשנה.

- 26 פחתה** (ויקרא י"ג ז') לא פחות ולא יתיר (שנת דף קל"ו).
 בפולניגוטא מתורגם ג"כ (מהלכה Untergang) מל' כליה ואנדון, וכן הראש"ע והרד"ק בשרשים. ורש"י מדמה אותה עם באחת הפחתים (ש"ב י"ז ט') מל' עמק (Vertiefung), ואוכקלס תרגם חברא כרס"ג.
- 27 ובלולים** (מ"א ו' ט') ולולים היו פתוחים בעליה (מדות ס"ד ה').
- 28 חיץ** (יחזקאל י"ג י') עושין לה מחיצה (שנת ק"ד ע').
- 29 נטמינו בעיניכם** (איוב י"א ג') היתה לו גומא וטממה (שנת פ"א ע"ב).
- 30 יבלת** (ויקרא כ"ב כ"ב) יבולות (פסוקים ס"ז ע"ב).
- 31 יפה נוף** (תהלים מ"ח ג') ונופו נוטה (מכות י"ב ע"א).
 ורד"ק פתר מל' שלשת הנפת (יהושע י"ז י"א). ודוגם פתר כרס"ג ח"ל: (ערך נף) יפה נוף, ודמית יפה נוף משוש כל הארץ עם שלשת הנפת (יהושע י"ז י"א) כמדמה העדן לחפת, ונוף אין לו דומה במקרא כ"א בל' משנה נקרא כה הענף באמרם אילך הנוטה נופו לרה"ר, ונופו ענפו וקצירו אחד הם, ונקרא הר ציון יפה נוף יפה ענף כי הוא הר הזיתים. והתבונן לפתרון הדחים.
- 32 ומטלאות** (יהושע ט' ה') המטלות (כלים פ"ז עשנה ז').
- 33 העגנה** (רות א' י"ג) בנות ישראל מעגונות ( ) (שנת פ"א ע"ב).
 ורש"י כראה כרומו אל פתרון זה ומשיג עליו.
- 34 שתום העין** (במדבר כ"ד ט"ו) כדי שישתום (ע"ז כ"ט ע').
 בפולניגוטא מתורגם (חדיר fcharf) מל' מד הראות, וכן הרד"ק בשרשיו, ורש"י והראש"ע לא פתרוה כלל.
- 35 נבעו מצפוניו** (עובדי א' ו') והמבעה (צ"ק ב' ע"א).
 בנמ' מובא צפי' הפתרון הזה באמרם שם (דף ג' ע"ב) ח"ל כדמתרגם רב יוסף וכו' איחגליין מטמרוהי, ורש"י פ"י באופן אחר וגם זה כמלא צו, והראש"ע לא פתרה כלל.
- 36 כי כפשע** (ש"א כ' ג') שיפסע שלש פסיעות (יומא כ"ג ע"א).
- 37 כרשיון** (עזרא ג' ז') נוטל רשות ומבטל רשות (עירוזין ס"ט ע"ב).
- 38 מדורתה אש** (ישעי' ל' ג') מדורת בית המוקד (שנת י"ט ע"ב).

39 כמו חלאים (ש"ה ז' ג') שמונה עשר חוליות (ברכות כ"ח ע"ג).

עלת חוליא בתלמוד כמו פרק ואצר מדבר המורכב מחלקים רבים, כמו חוליות השררה, מנורה של חוליות ודומיהן. — ורש"י פי' חלאים תכשיטין, כמו בל' ערבי אלחלי, ואקריו ימשך הראב"ע והרד"ק (שגש חלה).

40 אטנפם (שיר השירים ה' ג') מקום מטונף (ברכות כ"ד ע"ג).

41 כגילכם (דכ"א א' י') בבן גילו (ב"מ כ"ז ע"ג).

42 בעת יזורבו נצמתו (איוב ו' י"ז) צומות הגידין (פולין ע"ו ע"א).

וכן הראב"ע ומבאר עוד בדרך אחר. והרד"ק מציא הפי' הזה בשם הרס"ג (שגש זרב) וז"ל: ור' סעדיה פי' יזורבו ל' קורה דומה ללשון רז"ל שאמרו כסא דכספא נמי אסור משום שמעטנן, וכן הוא הפי' בזמן החורף ובימי הקור נצמתו כלומר נאספו יחד אפיקי הנחלים, ונצמתו מל' צומת הגידין וכו'.

43 במגורה (חגי ב' י"ט) כמאמר רז"ל על פי המגורה (ב"מ ס' ע"א).

44 מאה שערים (בראשית פ"ו י"ג) כמו שאמרו רז"ל שיעורו כמלא הסיט (שגש ע"ט ע"א).

45 והזורה (ישעי' כ"ט ה') ביצים מזורות (פולין ק"מ ע"ג).

46 לטוטפות (שמות י"ג ט"ז) כמשארז"ל בטוטפת (שגש כ"ז ע"א).

אולי ייטב בעיני הקורא אחרתי להביג פה דברי מכסס בן סרוק בשגשזי (שגש טף) וז"ל: והיו לטוטפות לשון מלל ניב שפתים, ופתרון והיו לטוטפות כה הוא וכה ענינו כאמור שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים י"ד י'), וכה הזהיר משה את בני ישראל באמרו והיו לטוטפות בין עיניך ענינו שית אמריו נכח פניך וחוקותיו נגד עיניך ואל תשכח את הדברים אשר ראו עיניך לבעבור ההי' יראהו על פניכם לבלתי תחטאו, הוא אשר דבר שלמה בס' משלי (ג' ג') קשרם על גרגרותיך עגדם על לוח לבך. הפתרון הזה הנוטה מדעת התלמוד וכל המבארים אם הוא לפתרון ד' יפת הקראי המוצא (Wolf Bibl. heb. IV. 1095) וז"ל: ופתרתי טוטפות מסובכות כמו והטף אל דרום (יחזקאל כ"א ז') אשר פתרונו הסב פניך ל' פאת דרום, ומעמו הוא כטעם ולזכרון בין עיניך שאמר בפסוק העליון; והוא מנהג ב"א כאשר יחפצו שיוזכרו דבר ישימו אותות על אצבעותיהם להזכיריהו הדבר אשר הם חפצים לעשות אותו, ע"כ חייב בנו הכורא שישומו מעשה מצרים לפניהם תמיד לזכור אשר חייב עלינו לתת הבכורות, ודברה תורה כלשון ב"א. ודעת הרד"ק (שגש טטף) כרס"ג, והראב"ע רומז לפתרון מכסס מנלי הזכיר שמו.

47 שפחה נחרפת (ויקרא י"ט כ') האומר חרופתי³ (קידושין ו' ע"א).
גם צפוליגלוטא העתיקו (מהטובה *verlobt*) כמו ארסה. וכן
הראב"ע ומבאר עוד בדרך אחר, וכן פירש"י והרד"ק בשנינו.

48 בקרה (ויקרא י"ט כ') כמו שאמרו רז"ל בקראי⁴ (כריתות י"א).
בפתרון המלה הזאת נמשך הרס"ג אחרי דעת רז"ל שהיא מל' קריאת
המשפט לעכוש כפש, כמבואר בגמ' (כריתות י' י"א) ומנין דהרא
בקורה לישנא דמלקות הוא, אמר ר' יצחק תהי בקראי כדתניא
גדול הדינין מקרה וגו', וכן בהעתקה הערבית צפוליגלוטא (מחדודה
bestraft). והראב"ע פתרה מל' מקירה ורכשה (*Unterfuchung*)
כדעת רז"ל (שס) ר' אשי אמר בבקור תהי וגו'. והרד"ק (שרש
בקר) מביא דעת רס"ג באריכות יותר מאשר היא פה רז"ל: וכתב
הגאון ר' סעדיה כי אמר לשון בקרה לפי שהמלקות היא
ברצועה של בקר. — ועי' שפת יתר 9 No.

49 וארוה (תהלים כ"י"ג) כמאמר רז"ל מלא האורה⁵ וסלו (ב"ב פ"ג ע"ב).
גם כפי רס"ג לתהלים מובא המאמר הזה, וכן פירש"י.

50 כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד) בהמה כחושה (ברכות ל"ב ע"א).

51 פורש אין להם (איכה ד' ד') כפי מאמר רז"ל לא יפרוש אדם
פרוסה (מסכת ד"א פ"ה).

52 ההו (ישעי' י"ק ה') כמאמר רז"ל הירד שוחט והתיו ארת הראש
(סולין ל' ע"ב).

וכן רש"י, והרד"ק (שרש חזו) בשני מעט.

53 שמנים ממוחיים שמרים מזוקקים (ישעי' כ"ה ו') כמו שאמרו
רז"ל המחיה את החלב (סולין ק"ד ע').

ורש"י וראב"ע ורד"ק פתרוה מל' מוח (*Marek*), ועי' (איוב כ"א כ"ד).

54 העתידים עורר לויהן (איוב ג' י') לא תעורר לויהן במועד
(ירושלמי מ"ק, מדרש רבה ס"ט ע"ב).

55 הראויות לחת לה (אסתר ב' ט') כמאמר רז"ל אין הבכור נוטל
בראווי (בכורות כ"ב ע"ב).

56 כפות המרים (ויקרא כ"ג מ') לב התמר⁶

57 עין הדר (שס) בלשון ערבי אלאחרג.

וכן מתורגם צפוליגלוטא, ומתאים עם התרגום אחרון.

58 בכברה (עמוס ט' ט') אין כוברין את החבן בכברה (שבת ק"מ).

(3) ובכ"י חרופה. — (4) ובכ"י בקרובה. — (5) בכ"י הארובה. — (6) ר"ל שהמונה לקחת
מן הענפים האנזעיים כי הם הנהודרים, והיודע שבע גדול הליץ הוא יבין כונת הרס"ג.

צפי' על איוב כ"י (עיין ציון לשנת תר"ב ד' 102 אודות כ"י זה) כמלא
פי' רס"ג על מלת למכביר (שס ל"ו ל"א) ח"ל: לאוחו כי יעברו בכברה
(ר"ל לזעזע את התבואה בכברה). והראב"ע מוזכירו ג"כ ולא נזכר רס"ג.

59 גלמי ראו עיניך (תהלים קל"ט ט"ז) גולמי בלי עץ (חולין כ"ה ע"א).

60 על גיא הצבועים (ש"א י"ג י"א) צבוע זכר (ב"ק י"ו ע"א).

61 בגלומי הכלת (יזקאל כ"ז כ"ד) גלימא (שבת קי"ד ע"א).

המתרגם תרגם בגוויז דתכלא (himmelblaue Wolle), ורש"י
והרד"ק בפירושו ונשרשו פותרין כרס"ג. — ומדרז"ל (שם) מכוזר כי
גלימא הוא לבוש התחתון או הפנימי, ומקביל למלבוש שהוא לבוש
העליון או החיצוני; ולפ"ו נראה לתרגם גלומי חכלת (himmelblaue
Unterkleider).

62 וטאטאיה במטאטא (ישעי' י"ד כ"ג) [קחי מטאטא] וטאטי
ביחא (מגילה י' ע"ג).

63 ובמחילות (ישעי' ז' י"ט) מחילה בקרקע ( ) .

64 ליאש את לבי (קהלת ז' כ') יאוש שלא מדעת [הוין] יאוש
(ב"מ כ"א ע"ב).

65 מחלפים (עזרא א' ט') כמו שארז"ל בירא החליפורא ששם גונוין
את הסכינין (מדות סוף פ"ד).

66 הצבתים (רות ז' י"ו) בלי ערבי אלצמאת וכן קראו למלקטים צבת
מפני שאוזות.

נתרגום מתורגם אסיריאי (ר"ל אלומות המקושרות) וכן הרד"ק
בשרשים, ורש"י מציא דוגמתו מלי' משנה מצאן צבתים או כריכות
(עירובין ל"ה ע"א) ועשם נראה כי לבתים נקראים עמרים שאינם
מקושרים הטיב.

67 במראות (שמות ל"ח ט') כמו שארז"ל אין רואין בקראה בשבת
( )

68 יקוסם (יזקאל י"ז ט') מקבל עליו עשר קוססות (ב"ב ל"ג ע"ב).
נתרגום מתורגם יקטף (abhacken) ואמריו כל המזארים ימזוך
כמו רש"י הראב"ע והרד"ק, ועוד כמלא בדרז"ל הנראה אקרת הכאותה
לה, כי רגבי עפר נקראו נגמרא קססות (Kumpfen). עי' כויר דף
ס"ח ע"א. ועי' ערוך (ערך קוז).

69 ברפתים (מזקוק ג' י"ז) כמאמר רז"ל רפת של בקר (ב"ב ב' ע"ב).

70 להתגרד בו (איוב ז' ט') אין מגרדין לא בנעל חדש ולא בנעל
ישן (שבת קמ"א).

71 סומפוניא (דכ"א ג' ה') עד שחנקב לבית הסמפונות (חולין מ"ב ע"א);

- 72 **עבשו פרודות** (יול' א' י"ז) הפת שעפשה (פסקים ז' ע"א).
- 73 **מגרפותיהם** (שס שס) במגופת החביות (שנת קמ"ו).
וכן בתרגום מגופתהון, והראש"ע מניח פתרון אחר בשם ר'
מרינוס, ואמריו כמעך גם הרד"ק.
- 74 **ונשא אהכן בצנות** (עמוס ד' ז') בלי ערבי צנאן ופתרונה סלי
לקס והיא אותה המלה משם.
וכמלא גם בדרח"ל שקל צנא (כדרים מ"ט) בצנא ופירו (ז"מ כ"ה)
ובתרגום מתורגם חריסוהון (Waffen) ורש"י והראש"ע והרד"ק פתרו
ג"כ כמוהו, אפס כי לשנים האחרונים גם פתרוכים אחרים.
- 75 **נשקד עול פשעי** (איכה א' י"ד) כלבא בשקדי וגריא [בסריכי]
(ז"ק כ"ב ע"א).
- ובתרגום אתייקר (schwer werden) והרד"ק בשרשו מניח את
הפתרון הזה בשם רב האי גאון, ורש"י והראש"ע פירשו בדרך אחר.
76 **חרודי חרש** (איוב מ"א כ"ב) או שהיה בו חרוד והחרוד מכריעו
(כלים פ"ד משנה א').
וכן הרד"ק בשרשים אות באות ולא בשם הרס"ג.
- 77 **לנעורה** (ישעי' א' ל"א) בנעורת של פשתן (שנת כ' ע"ב).
- 78 **משטרו** (איוב ל"ח ל"ג) המוציא שטר חוב (ז"ב קכ"ק).
- 79 **וילך שפי** (במדבר כ"ג ג') כמו שאר"ל בקושי ובשופי ( ) .
הרד"ק מניח כפתרון הזה בשם ר' יהודה חיוג (שרש שפה).
הראש"ע כראה כרומז לפתרון הרס"ג, וכן תרגם המתרגם בתהלים
נשבר ונרכה (תהלים כ"א י"ט) חביר ושפי. אינקלס תרגם יחירי
ואמריו כמעך רש"י ומוסיף עוד לשון שקט ושופי שאין עמו לא
שתיקה, ובמוליגלוטא מתורגם בלי ערבי (פיהרו in Stille) ומתאים
עם התרגום וקוטב פתרון רש"י.
- 80 **קרץ מצפון** (ירמ' מ"ו כ') התמיד נקרץ (ימא ל"ב ע") מחומר
קורצתי (איוב ל"ג ו').
- 81 **ובין עצומים יפריד** (משלי י"ח י"ח) שנים שנתעצמו ברין
( )
- 82 **רסיסים** (עמוס ו' י"א) אם היה עבה או מרוסס (שנת פ' ע"א).
- 83 **פצמחה** (תהלים ס' ד') בין פצים לחבירו (שנת פ"ב) ועד"ז תרגום
וקרע לו חלוני (ירמ' כ"ב י"ד) ופצים ליה חרכין.
ועיין ערוך (ערך פצם) ורד"ק (שרש פצם).
- 84 **מעם לועז** (תהלים קי"ד א') אבל קורין ללועזות בלעז (מגילה י"ז ע"א).

וכן הרד"ק בשרשיו, ועי' שפת יתר 42. מ"א פי' על מלות בלעגי שפה בשם רס"ג לפתרון מלת לועז דפה, והכוונה אמת.

85 **לגאיונים** (תהלים קפ"ג ד') מלך שהיה לו לגיון (ברכות ל"ב ע"א). עיין שפת יתר 11. מ"א, ודוגש השיג על רס"ג בזה.

86 **חולש על גוים** (ישעי' י"ד י"ב) מטילים חלשים על הקרשים. (שבת קמ"ט ע"א).

87 **והפוחות** (מ"א ז' ב') והפוחה שתחת הציר (כלים פי"א ב').

88 **האביונה** (קהלת כ"ב ה') פתוכה כמו אין מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי (מעשרות פ"ד ו').

ועיין רד"ק (שרש אבה) פתרון אחר וכפוט.

89 **ושופו עצמותיו** (איוב ל"ג כ"א) גוי ששפה (ע"ז מ"ב ע"א).

90 **המחלצות והמעטפות** (ישעי' ג' כ"ג) פתוכה כמו להתעטף בציצית (מכות מ"ג).

וכן הראב"ע והרד"ק, ובתרגום שושיפיא (Untertpühl) וכן כנש"י.

נשלים פי' תשעים מלות בזדודת הכינן יור ורבי

סעדי' הגאון נוחו עדן, וזרוך הטוב והמטיב.

אגרת המוסר הכללי לאריסטו.

האגרת הזאת נדפסה כבר זה קרוב לשלש מאות שנה (דיווח די טרינוו ס"ב 8) ואיכה נמלא כלל עד כי נעלמה גם מעיני ראשי רושמי ספרי העברים כנעל שפתי ישנים וואלף חולתם, ולולא נשאה הא' הנמלאה באולר ספרי ר"ד אופנהיים לא ידענו כי נדפסה כלל, ובאולר ספרי ראשי עיר לייפליג נמלאה נ"פ בשני כתבי יד (Cod. XIX. XLII), ונעס העתקתיה והנאיתיה לנה"ד שנית.

אמר יהודה בר שלמה ז"ל בן חריוי, שא' מומני החכם המשכיל האח הנאמן ר' עזרא בן החכם ר' יהודה בר נתנאל, להעתיק לו אגרת המוסר הכללי אשר חיבר הפילוסוף הגדול אריסטו, והעתיקה מלשון יון ללשון ערב חכם מחכמי הישמעאלים נקרא שמו עלי, וכלל אָתָּה (1) אגרת מוסרו. וזו היא ההתחלה בספר:

אמר החכם ע"ה, דע כי ההצלחה היא יקרה מכל עניני האדם, והיא נחלקת לשלשה חלקים: חלק חמורות הנפש, כגון החכמה והמוסר והמדות הטובות; וחלק חמורות הגוף, כגון יפיו ושלמות אבריו לכריאותו התמידה; והחמורות אשר בהם (מקום) (2) ימצא כל שאותיו אשר מחויף לגוף, כגון מרת האב לבן וטוב המזל בהשגת חפצו, וכגון (3) רוב אוהביו ועוזריו והשם הטוב ורוב העושר והכבוד והממשלת. וכאשר חקרו חכמי הטבע על מבחר עניני העולם, העמידים עיון השכל כי ההצלחה הגמורה היא להיות האדם בענין כאשר נכרא למענו; והוא לדעת האמת ולעשות הטוב. ודעת האמת הוא כשהצא המחשבה נכונה כפי הענין המבוקש, לא פחות ולא יתר; ועשיית הטוב הוא להיות כל פעולות האדם ומפעלותיו, כפי מה שיוורו עליו כחות שכל האדם. ובעבור כי לפעמים יחשוב האדם כי מצא האמת רחוקה מומנו, נצרך השכל למלאכה אשר יכיר בה האמת מן הכוב בכל ענין, ויבחן בה בין הטוב והרע במעשים, וישכיל בה בין הצדק והשוא בדעות; והחכמים הגידו כי זאת המלאכה היא מלאכת ההגיון. והחכם הגיד כי ההצלחה הגמורה נחלקת לשלשה חלקים: החלק הראשון בדעת יסודות השמים והארץ וכל עניניהם, וכי יש להם סבה ראשונה, והוא הוד כבוד עושה הכל ומנהיגו ית' שמו, וכי כח השגחתו פושטת והולכת בהם, ועצמו הוא תכלית היסוד המבוקש מהם; ונחלקים נ"כ לשלשה חלקים, חלק למודי וחלק טבעי וחלק אלהי. והחלק השני

(1) נכ"י אומ"ה. — (2) אין נוקס לה ונ"כ הסגרתיה. — (3) נכ"י הכ"י מוסר ומכורס ללנות ולא סדרים, ולקיסור הענין סדרתיו ומקמתיו.

הוא להכיר ולדעת עניני האדם וכל עסקיו ואיזה מהם הוא הטוב; ונחלק ג"כ לג' חלקים, חלק תקון המדות והטבעים, וחלק תקון צרכי הבית, וחלק תקון צרכי המדינה. והחלק השלישי ללמוד [הענינים] המביאים החכמה, כגון למלאות חוק האמונה וחוק הנפש, ולחובות (?) מסגולות החברים וההון והכבוד והממשלת והשם הטוב.

אמר עלי, דע כי החכם הגדול הפילוסוף אריסטו חבר אגרת על דרך מליצה, וכלל בה הענינים אשר אם ⁴) ישמור אותם האדם בכל

עסק מעסקי ההצלחה היסודית הנקראת פילוסופיא, או המקריח הנקראת המזל הטוב; יגיע בהם לתכלית רצונו. ואני יועץ לכל מי שיקרא זאת האגרת, לעשות כאשר עשיתי. כי שמתי לחוק לקרוא אותה פעם אחת בכל שבוע, ולהשים א' לבי כל עניניה, ועל פיה אשים כל עסקי, והייתי בה מגיע לחפצי מעבודה אהי ועשות רצונו. — וזאת התחלה האגרת:

אמר החכם, אחרי הודות הבורא צריך לכל אדם משכיל להתבונן במדות הטובות והרעות אשר בכני אדם, וישים לבו להתבונן

תועלתם וחיזוק פעולתם; ויבחר מהם לנפשו המועילות, בראותו המדות אשר יועילו לזולתו, וירחיק המזיקות בחקרו על אשר יזיק לזולתו. ויחשוב

הענינים איש איש על כנו וכל מין במינו, וישים בין מיניהם גבולים אשר יבדילו בין כל מין ומין. אחרי כן יכין ⁵) לנפשו כלי המוסר ליסר אותה

תמיד ולהשלים חסרון מה שהוא יודע; מן הדברים הצריכים למעשה במעשה, והצריכים ללמוד בלמוד. והמוסר אשר בו ייסר לנפשו, יהיה

בעתים לא קבועים ולא מזומנים. כעבור כי יש בכל רגע מן הרגעים ובכל יום מימות העולם ובכל אשר תתעסק בו הנפש מעסקי האמת והשחוק

והשמחה והיגון והמנוחה והיגיעה, מקומות ראויים ליסר החכם בהם ⁶) נפשו ולתקן אשר עֲוָתָה ולישר ענינה; כדי שלא יהיה יחרון עליו למעלה

משאר המעלות הגבוהות ממנו או השפלות ממנו, במדה אשר הוא משתתף עמהם; כי אין אדם שיש לו יחרון על אנשי מעלה מן המעלות, אשר

לא ימשכהו יחרונו עליהם, ויקראוהו אל על להדמות לאנשי המעלה אשר עליו. ודרישת המנוחה במנוחה ימעיט המנוחה ומדת ⁷) היגיעה,

ושכחת הלמוד והמוסר הוה וההיזק היא היגיעה המביאה לחסר כל.

וע"כ צריך ליסר נפשו תמיד ולהזהיר אותה בכל עת, ואל ימנעהו קשי הנפש ואכזריותה ומרידה, מלהתמיד מוסרה ולמודה. כי מרוב אשר

יאלצנה ויציק לה בדבריו, וברוב אהבתה לרדוף המנוחה, תבקש המנוחה מיגיעת מוסרו כמעט יגיעה, ותלמד מקצת המוסר. ואין צריך למשכיל

כעבור מה שיחסר לנפשו ואע"פ שהוא רב, להניח זה המעט; כי זה הוא סוד ההרגל.

(4) נכ"י הס. — (5) נכ"י יבין. — (6) נכ"י נחם. — (7) נכ"י סכ' ונחם.

ובעת חתעורר הנפש למוסרך ותחחיל⁸) להנוע מעט לרצונך, יהיה תחלת מה שחרגיל אותה בה למלאות חוק תורתה ולהודיעה נועם גמולה וחלקה על טוב מעשיה. ותיסר אותה שא⁹) תהיה עבודתה ויראתה בחנף לב, ואל תעשה ע"י ענוה ותחחירה¹⁰) גאוה, ובגלוי חסידות ובסתר אכזריות, כי אז יהיה כל יגיעה לריק. אח"ז¹¹) תיסר אותה לפקוד החברים בשמרך את ברוחם וְאַחֲתָם, כי הם לך למסעד וכל העוזב נעזב. ותיסר אותה להרבות לה ידידים נאמנים, כי רובם עזר מצריך ויוציאו שמך הטוב בין אנשי דורך. ותיסר אותה למלאות חוק האוהבים השוחקים אליך, ובלבם ארבם; המדמים נפשם לאוהבים והם אויבים. וע"כ התנדב להם בקצת אהבתך, או לתחלת אולי תשיב שנאתם אהבה, או להשמר מלשון עריץ מהם ירגל כך לאזן מקשיב כל דברי בלע. — ויסרנה לפקוד אוהבי האוהבים, כי היא המדה¹²) המורה על האהבה הנאמנה. ויסרנה למלאות חק האוהבים בעת תבאנה עליהם צרות ומאורעות; אם בשעת המות בשמרך בריחם לזרעם, אם בשעת חליים לבקר אותם, אם בשעת חסרונם לעזור אותם כפי אשר תשיג ידך. ולהיות בעל נפש נדיבה, פן התנאה עליהם כחסד אשר תגמול להם. וקצוף על נפשך בעת תהרפה בצרכיהם.

ופקוד המלכים במכלל ולשמור מצוהם ולהתפלל בשלומם, כי כל רצונם ונפשם להגן על עמם ולשמרם כרועה עדרו. ופקוד נאמניך בהמתיק סוד עמם בסתר, כי חלקם ממך ותועלתך מהם הוא בסתר ובעת אשר תתיחד עמם. ופקוד החסידים בתם לבב וכיושר, למען תודע להם באשר יודעו אליך מן המדות הטובות. ופקוד שאר רעיד בכבודם, כי הם ישביתו ממך הרעות והכילות, ויורוך נתיב האהוה. ופקוד הנכבדים בענוה. ופקוד קרוביך הדלים בחמלה, והגדולים בלמרך אותם מעשה יושר; כי חמלתך על דליהם ינחילך כבוד, ולמודך לגדוליהם ינחילך תועלת מהם. ופקוד מלאכתך בעסקי מישור, ולהשמר מן ההונאות¹³) והשכועות. ופקוד אויביך לכלי השיב גמולם להם אחר אשר תשמר מהם. ופקוד המתנכלים לך בהפר מחשבותם, והמתנצלים כמחילה, והפתאים בעברך על פשעם, ובעלי הקלות בישוב הרעת, והמתפרים [שלא] לבזות אותם, והמקנאים בהרבות¹⁴) קנאתם, והשוטמים בחלק לשונם¹⁵) והקורצים בהשמר מהם. וכל דבר ספק הרחיקהו, וכל דבר גלוי ובחון אל תאחר לעשותו. ופקוד הספיקות ברב החקירה. והזהר מאד במקום הסכנות. וסבול פגעי הקורות בסבר פנים יפות. וכבוש יצרך בעת הכעס,

8) ככ"י והתחיל. — 9) ככ"י ואל. — 10) ככ"י ותחחית. — 11) ככ"י

אחרון. — 12) ככ"י הס המדע. — 13) ככ"י ההרלות. — 14) ככ"י

להרבות. — 15) ככ"י לשונך.

והארך אפך בעת הרוגך. ופקוד שכניך בעזור אותם, והגר בגמילות חסד, והחבר הנאמן בסורך אל משמעתו, והמבקר אוהך בדברי שלום. ופקוד המלכים בהסתר סודותם ושבת פעולתם. וחשוב כלכך בין הטובים מחבריך והרעים, וראה לאיוו חבורה מהם אשר תטה; כי אם תהיה נוטה אל כח הטובים, תוסיף בעין הרעים קנאה ואיבה; ואם תהיה נוטה אל כח הרעים, תוסיף בעין הטובים כוז ושפלות. ועל כן היה קרוב לכל אחד מהם, ותנחל אהבת שניהם לשלום. — אה דברי הברית אשר נתן אריסטו א כל חכמי לב, וכלל כם הענינים אשר אם יעשה אותם [האדם] בכל עניניו, ועל פיהם ישים כל עסקיו, ולא יוסיף עליהם ולא יגרע מהם; ויגיע לתכלית חפצו.

אמר עלי הישמעאלי, ואחרי זאת אומר כי המלאכות נחלקות לשני חלקים. חלק מלאכת מחשבת, כגון חכמת הפילוסופיא ושעריה, וחכמת ההגיון ושעריו; וחלק מלאכת מעשה. ומלאכת המעשה נחלקת למלאכות טבעיות ומלאכות מסחריות. והטבעיות הם שלש: הראשונה עבודת האדמה, להוציא ממנה המחיה והמוון מאכילה ושתייה. והשנית המרעה אשר ממנה תועלת המקנה הבקר והצאן. והשלישית מלאכת הצייד¹⁶. ובכל אחת מאלו השלש, נכללו מלאכות פרטיות רבות. כגון מלאכת הצייד אשר נכלל בה ציד חית השרדה וצפור שמים ודגי הים; ושרי המלחמה [גם הם] נכללים במלאכת הצייד, כי כל אחד מהם [מחאמץ] להתגבר ולנצוח ולכבוש בע"ח. וכן עבודת האדמה גם היא מרעה; ונכלל בעבודת האדמה והמרעה מלאכות רבות, כגון מלאכת הרפואה והרומה לה. — אך המלאכות המסחריות נחלקו לשני חלקים: מלאכת סחורה, ומלאכת שכירות. והסחורה היא המכירה והקנין¹⁷, למכור ולקנות כל עסק אוכל ומשקה ומלבושים וכלים וקרקעות וכל מה שדרכו למכור ולקנות. והשכירות יהיה עם הפועל במחיר קצוב אשר יעריכו בו כמה ישות הפועל ההוא, או יעריכו בו מדת זמן הפועל בין זמן רב למעט. — וכל אחת מאלו המלאכות, או תהיה יקרה וטובה מחברתה, או תהיה גרועה ושפלה ממנה; כגון מלאכת שרי התילים וחכמת הרפואות, שהם מלאכות יקרות. וכגון מלאכת המסחר ועסק תיד ועבודת האדמה והמרעה, שהם גרועות ושפלות. אך יש יחרון לזאת על זאת. — והחכמים הגידו, כי ראוי לכל אדם ברצותו ללמוד מלאכה, לשים כוונתו [על] כל המלאכות הראויות לו; ואותם ילמוד, ויוכל להכיר ולבחון המלאכה הראויה לו משני דרכים: מדרך משפטי המוכבים ומול אדם ברגע לְדחו; או במבחן המעשים. ר"ל להרגיל¹⁸ כל אדם בנערותו במלאכות רבות משתנות זאת מוזאת; ובמלאכה אשר

16 בכ"י הקציר. — 17 בכ"י סוקס והמכין. — 18 בכ"י להגיל.

ישכיל יוחר ויהיה זריו בה, ראוי לו שישקוד וילמוד אותה, ויניח האחרות. וצריך להיות לו אומן חכם ובקי במלאכה ההיא. ועל כן צריך לכבד ולשים יתרון לכל מי שהוא בקי וחכם במלאכתו ואומנותו, על מי שאינו בקי בה, ואף על פי שיהיה לו יחס נכבד. כי בענין הזה ירבו המלאכות, ויכירו הדורות, ויצליחו אנשי המדינות בעסקיהם.

אמר עלי, וראוי למשכיל ללמוד בתחלת כל מלאכתו (19) ומעשיו המועילים, ונחלקים לשני חלקים: חלק ילמדוהו מפי התורות, וחלק ילמדוהו מדרך הסכרא והשכל (20). החלק אשר מן התורות, נמצא כתוב על ספר כל עם ועם. ואשר הוא מדרך השכל, אי הם: המוסר והחכמה, והמדות הטובות, ודרך ארץ, ולקנות אהבת בני האדם, ולהיות כל עסקיו בקו המישור. וזה הכלל, שיהיה האדם משכיל וישר בכל ענין מעניני פעולותיו. — ובעלי המשלים והמליצות חברו בענין הזה אמרים צרופים ומשלים נמרצים. כגון הפילוסוף פיתאגוריש האומר במשליו: חקור בטרם תעשה, פן יבוזו לך בעת המעשה. ואמר: מה שאין ראוי לך לעשותו, א' תעבירוהו על לכת. ואמר: מכחר עדי האמונה, מה שתקוף נפשך בו ממעשה השכל והחכמה. ואמר: הקנינים מקור היגונים; ואם תרצה שלא תדאג, א' תקנה דבר אשר תדאג עליו אם יאבד לך. ואמר: א' תשים זריוותך לצבור עושר, יוחר מזריוותך לשמור את אשר לך. ואמר: בקש בעורך חי החכמה והעושר וכשרון המעשה; כי החכמים יכבדוך לחכמתך, ועמי הארץ לעשרך, וכולם בעבור כשרון מעשיך. ואמר: הזמנים שלשה, זמן הולף אשר לא תוכל להשיבו, וזמן עתיד לא תדע אם תגיע איו, וזמן עומד [אשר] אם לא תמהר לעשות בו טובה יאבד מיד, ובעת שתרצה לעשות לא תוכל. ואמר: התמיד שלום גופך בהרחיקך העצלה מעסקיך, ובהרחיקך רב האכילה והשתיה. ואמר אין דבר כמי שיכיר הטוב ולא יעשנו.

אמר עלי, בעבור היות כל אדם צריך ללמוד המלאכה הראויה [לן] ואשר הוא אוהב אותה, כמו שזכרנו. והיתה תאותי ואהבתי במלכות האל ויחודו, וכל כוונתי להיות מעושי רצונו, ולהתענג בנועם המעשים הטובים, ולהתכונן בנפלאות השמים והארץ וכל אשר בהם. והיתה מלאכת הרפואה שְׁכַנָּה למלאכת הפילוסופיא, המקרכת בעליה לאהיו. כי כל עניני שתי המלאכות האלה, לעשות הטוב והחסד. והיתה כוונתי להחיות נפשי בכבוד.

ועל כן החילותי ללמוד חכמות הרפואות בהגיעי לשנת חמש עשרה שנה משנורת חיי, והייתי שוכן בצוען מצרים בשנה העשירית ללכתה. ולא היה לי עוזר ומחזיק ידי בלמוד, כי אבי ואמי

(19) לפי הכתוב חכמו פה איזה ונלמד לקיטור הענין — (20) נכ"י כפ"ז כל.

עזבוני ואני רך ויחיד; על כן יגעתי יגיעה גדולה בעבור קוצר ידי
 מחשיג חפצי, אבל היתה היגיעה ההיא מחוקה לחכי וערבה לנפשי,
 מרוב אהבתי החכמה. והייתי ממחר לשמוע ולקבל (על²¹) כל מה
 שאלמד, ולא שקטתי ולא נחתי להוסיף חכמה, עד הגיעי לשתיים
 ושלישים שנה. ואז יצא שמי בגוים בחכמת הרפואות, והשיגה ידי די
 מחייתי ויותר, ומצאתי און לי לקנות ספרי חכמה ולהוסיף בלמוד, עד
 הגיעי לששים שנה. והחכמים הגידו כי זה הזמן הוא תכלית עסקי
 העולם הזה, וראוי למו שהגיע לימים ההם, להניח הכלי העולם
 ועסקיו, ולשקוד על עסקי העולם הבא. ועל כן השיבותי ידי מעסקי
 העולם הזה, ולא היו עסקי כי אם לרפא החולים הדלים והאביונים
 בלא כסף ובלא מחיר, ולתת להם כל צרכם וצורך מחלתם מהוני.
 והייתי מרפא העשירים בלא תנאי, רק מה שהיו נותנים לי הייתי
 לוקח אם מעט ואם הרבה. — והיה מנהגי בכל יום אחר תפילתי
 לבקר החולים עד סוף השעה הרביעית, למען יהיה יגיעה והרגל
 לגופי²²). ושאר היום אשלימה בעבודת אלהי, ולחקן עניני נפשי
 וגופי, כפי מה שחייב²³) רפואת הגוף ורפואת הנשמה. ושמתי כוונתי
 ארבעה דברים אשר הם תכלית כל החפצים: לשמח הנעצב, ולעזור
 הנכשל, ולהתעדן בנועם המעשים הטובים, ולהכין כל צרכי ביתי מטרף
 והוצאה על אנשי וכל הענינים. והנותר מהוני מלבד זה, הייתי צופן
 שלישייתו לימי הזקנה אם אניע אירי, אחרי עברי שבעים שנה; ושני
 שלישייתו אוציאנו על עסקי ושאר כל צרכי. וכשיזדמן לי עסק חדש אשר
 לא נסיתי ללכת בו, אתירהו ביד השכל (אעשנו) עד אשר ארבה
 מונחו (ולשמו²⁴) וארבה חיוביו; ואם יחייב אותם השכל אעשנו, ואם
 אין אעביר מחשבתי ממנו ואסיר ממנו עיני ולבי. ואדבק בכל עסק
 במעשה היושר ובמנהג אנשי האמונה. ואעביר מלכי הדאגה. וארחץ
 בנקיון כפי. ואיטיב ריח שלמותי. ואדבק תמיד בשתיקה, ולא אדבר
 עד אחקור דברי. ולא אחלל לשוני להכיר מום בני אדם, ולדבר
 במחלקות ומריבות, ולא להשבע כשם הא' יתברך הן בשוא והן באמת.
 ולא אתגבר על אדם. ואעביר מנפשי דאגת הממון והתלאה. ובכוא עלי
 מקרה רע אתחנן לבוראי היותו פֶּגֶר לעונותי ולכבוש חמתו. ואקבל
 הרע כפי מה שיחייב השכל בלא חרדה ופחד, ולא אעמוד נבהל
 ומשחומם על מוסר אלהי. וכל מי שיתעסק עמי²⁵) אתעסק עמו מיד
 אל יד. אני מלוח ואיני לוח (?). ואם אשכור אדם למלאכתי, אעשה

(21) כן הוא בכ"י (ויותרת, וי"כ הסגרתה. — 22) בכ"י לגופו. — 23) בכ"י
 שמתחייב. — 24) בכ"י הכ' וכשמו, ונולת אעשנו לימא, והמאמר אינו מובן
 גשמיס. — 25) בכ"י הכ' שאתעסק עמו, והכונה א'.

עמו תנאי בטרם עבודתו, ואפרענו בהשלימו עבודתו. ואסתפק בחלקי
 ולא אדרוש גדולות, ולא אבקש הוספות ויתרונות. ואם יבקש ממני
 להלוות לו מי שאתכביש להכלימו, אתן לו כפי אשר תשיג. יכולת הוני. —
 ואשים לי לחוק [יום אחד] ככל שבוע לפקוד רפואתי ולחקן אותם,
 ושאר ימי השבוע להתכונן בעניני השמים והארץ וכל אשר בהם; ואתן
 שיר ושבת לכוראם. ובעת אשר ארצה לרפא חולה אתכונן לחלוי, ואם
 יהיה נקל ארפאהו⁽²⁶⁾, ואם יהיה חלוי משובש ונעלם ממני ענינו,
 אתן לו רפואה אשר אדע כי לא תזיק ואפשר שתועיל, עד אשר אכיר
 ענין חלוי ואז ארפאהו על נכון. ואתכונן עוד בענין כל חלוי, ואם יהיה
 גלוי וקל ודעתו נסתרת, ארחקה מעלי בדברי שלום⁽²⁷⁾; ואם יהיה
 גלוי כבר והוקל לרפאותו, ארפאנו על נכון. וכל מי שירצה ללמוד
 חכמה אביט בהכרת פניו ופרצוף עיניו, ואם יכשר ללמוד חכמה
 אלמדהו, ואם אין איעצנו⁽²⁸⁾ עצה טובה וארחיקהו במענה רך. והייתי
 מרגיל⁽²⁹⁾ נפשי בכל יום לקרוא ספר תורת אלהי, והייתי קורא ממנו
 חלק בכל יום עד אשלים הספר ואשוב להתחיל מראשיתו. והייתי
 מחבר דברי תחנונים ובקשות להתחנן בהם לכוראי, ולא הייתי מחרשל
 בתפלי כל ימי, והייתי נוהר במצות תורתי המקובלות וגם המושכלות⁽³⁰⁾.
 והייתי קורא אגרת אריסטו פעם אחת בשבוע, ואשים אל לבי ענינה,
 ואביט בסוף השבוע אם עשיתי כפי מה שכתוב בה, או שגיתי ומן
 הדרך נטיתי. ואשמח מאד בראותי אשר שמרתי מצות האגרת ההיא.
 ואבקש סליחה ומחילה על אשר שגיתי, ואשים אל לבי לחקן מזה
 שעויתי ולהזהר באשר שגיתי. ולא אישן בלילי על משכבי עד אשר
 אחשוב בלכבי מה שעבר עלי ביומי מטוב ומרע. ואתן שבת לכוראי
 על הטובה ואתחנן אליו על הרעה, ואשאל ממנו להיות חכלית רצוני
 בתכלית רצוני;

בשלושה חגרת ונכהג החסידים, תקלה לאל הגומל חסדים.

(26) כ"י רפאיתיו. — (27) קשה המונן. — (28) כ"י ויצלכו. — (29) כ"י
 מטייל. — (30) כ"י המקובלים וגם המושכלים.